

ЕКОНОМІЧНІ СТИМУЛИ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ У ВИКОРИСТАННІ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Вступ. Аграрний сектор України є одним із ключових складників національної економіки, що забезпечує продовольчу безпеку держави, формує значну частку експортного потенціалу та відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку сільських територій. Водночас інтенсивний характер використання земельних, водних і біологічних ресурсів у сільському господарстві зумовлює зростання антропогенного навантаження на довкілля, поглиблення процесів деградації природних ресурсів і посилення екологічних ризиків. У цих умовах ефективність аграрного виробництва дедалі більше залежить від здатності поєднувати економічні інтереси суб'єктів господарювання з вимогами екологічної безпеки та раціонального природокористування.

Сучасні тенденції розвитку аграрного сектору характеризуються трансформацією підходів до регулювання використання природних ресурсів, що передбачає активне застосування економічних стимулів поряд із системою екологічних обмежень. Економічні стимули, такі як податкові пільги, державна фінансова підтримка, інвестиційні програми, механізми «зеленого» фінансування та ринкові інструменти, виступають важливими важелями заохочення аграрних підприємств до впровадження ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій. Одночасно екологічні обмеження, сформовані на основі природоохоронного законодавства, міжнародних стандартів і вимог сталого розвитку, визначають межі допустимого впливу господарської діяльності на довкілля та спрямовані на збереження природного потенціалу аграрного сектору.

Особливої актуальності проблема поєднання економічних стимулів і екологічних обмежень набуває в умовах євроінтеграції України, адаптації національної аграрної політики до вимог Європейського зеленого курсу, а також з огляду на кліматичні зміни й необхідність відновлення аграрного виробництва у післякризовий період. За таких обставин постає

потреба у науковому обґрунтуванні ефективних механізмів економічного регулювання використання природних ресурсів, здатних забезпечити баланс між економічною результативністю аграрного виробництва та екологічною стійкістю.

З огляду на це дослідження економічних стимулів та екологічних обмежень у використанні природних ресурсів аграрного сектору національної економіки України є важливим науковим і практичним завданням, спрямованим на формування передумов сталого розвитку аграрної сфери та підвищення ефективності державної політики у сфері природокористування.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України функціонує в умовах зростаючого дефіциту та погіршення якості природних ресурсів, що є його основною виробничою базою. Інтенсивне землекористування, високий рівень розораності територій, нераціональне застосування агрохімікатів, обмеженість водних ресурсів і посилення кліматичних змін призводять до деградації ґрунтів, зниження їх родючості, забруднення водних екосистем та зростання екологічних ризиків. Зазначені процеси формують суттєві обмеження для подальшого економічного розвитку аграрного сектору та загрожують довгостроковій продовольчій безпеці держави.

У той самий час економічні механізми використання природних ресурсів у сільському господарстві залишаються недостатньо орієнтованими на стимулювання екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання. Переважання короткострокових економічних інтересів над стратегічними екологічними цілями зумовлює збереження екстенсивних моделей аграрного виробництва, що не враховують повною мірою екологічні обмеження та зовнішні ефекти. Недостатня ефективність системи економічних стимулів, фрагментарність державної підтримки, обмежений доступ аграрних підприємств до «зеленого» фінансування та інноваційних технологій посилюють дисбаланс між економічною

результативністю та екологічною стійкістю аграрного сектору.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування інтегрованого підходу до регулювання використання природних ресурсів, який поєднує економічні стимули з екологічними обмеженнями на засадах сталого розвитку. В умовах євроінтеграційних процесів, імплементації вимог Європейського зеленого курсу, посилення екологічних стандартів до аграрної продукції та адаптації до кліматичних змін особливої ваги набуває наукове обґрунтування ефективних інструментів економічного впливу, здатних забезпечити раціональне природокористування та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України.

Таким чином, потреба у дослідженні взаємодії економічних стимулів і екологічних обмежень у використанні природних ресурсів аграрного сектору визначається як поглибленням екологічних проблем, так і необхідністю підвищення ефективності державної політики та управлінських рішень у сфері аграрного природокористування. Отримані результати мають важливе теоретичне та практичне значення для формування збалансованої моделі розвитку аграрного сектору національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика економічних стимулів і екологічних обмежень у використанні природних ресурсів аграрного сектору активно досліджується в межах теорії сталого розвитку, економіки природокористування та аграрної економіки. У сучасних наукових публікаціях сформовано кілька домінуючих напрямів аналізу.

По-перше, значна частина робіт присвячена теоретичному обґрунтуванню сталого (економіко-екологічного) розвитку та ролі природного капіталу у формуванні конкурентоспроможності аграрного виробництва. У межах цього напрямку розкриваються підходи до оцінювання екологічних зовнішніх ефектів, ресурсної місткості аграрної продукції, а також принципи екологізації виробничих систем.

По-друге, у фокусі наукових дискусій перебувають економічні інструменти регулювання природокористування: екологічне оподаткування, платежі за використання ресурсів, компенсаційні механізми, субсидії та дотації, «зелене» кредитування, грантові програми і стимули до впровадження ресурсозберігаючих технологій. Дослідники наголошують на важливості поєднання бюджетної підтримки з ринковими сигналами (ціноутворенням на ресурси, штрафними санкціями за забруднення, вимогами сертифікації) для коригування поведінки виробників.

По-третє, широко висвітлюються питання екологічних обмежень, зумовлених деградацією ґрунтів, виснаженням водних ресурсів, ризиками втрати біорізноманіття, а також кліматичними змінами. У цих роботах аналізуються наслідки екологічних ризиків для врожайності, стабільності виробництва,

структури витрат аграрних підприємств і довгострокової стійкості агросистем. Окремий пласт досліджень присвячено впливу екологічних вимог на доступ до ринків збуту, експортні можливості та імплементацію стандартів безпечності й простежуваності продукції.

По-четверте, актуальним є напрям, пов'язаний із інституційними змінами та інтеграцією України до європейського економіко-екологічного простору. Науковці розглядають адаптацію національної системи регулювання до екологічних стандартів, поширення добровільних систем сертифікації, розвиток екологічного менеджменту, а також роль державної політики у стимулюванні «зеленої» модернізації аграрного виробництва.

Водночас, попри значний науковий доробок, зберігається низка дискусійних і недостатньо опрацьованих питань. Зокрема, потребують подальшого розвитку: методики комплексної оцінки ефективності економічних стимулів з урахуванням екологічних результатів; інструментарій вимірювання екологічних витрат і вигод на рівні аграрного підприємства (включно з прихованими втратами від деградації ресурсів); моделі узгодження державної аграрної та екологічної політики (щоб уникати суперечностей між підтримкою виробництва і цілями охорони довкілля); механізми масштабування «зелених» практик для малих і середніх виробників, які мають обмежений доступ до фінансів та інновацій.

Отже, сучасні дослідження підтверджують необхідність переходу від фрагментарного застосування окремих інструментів до системної моделі регулювання природокористування, де економічні стимули та екологічні обмеження працюють узгоджено та забезпечують довгострокову ефективність і ресурсну стійкість аграрного сектору України.

Мета дослідження. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування ролі економічних стимулів та екологічних обмежень у використанні природних ресурсів аграрного сектору національної економіки України, а також визначення напрямів удосконалення механізмів державного регулювання, спрямованих на забезпечення збалансованого, екологічно безпечного та економічно ефективного розвитку аграрного виробництва.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких основних завдань: узагальнити наукові підходи до трактування економічних стимулів і екологічних обмежень у системі аграрного природокористування; визначити ключові види та джерела економічних стимулів, що впливають на поведінку аграрних підприємств у сфері використання земельних і водних ресурсів; проаналізувати основні екологічні обмеження та ризики, які формують сучасні умови функціонування аграрного сектору України; оцінити характер і напрями впливу економічних стимулів та екологічних обмежень на економічні результати діяльності аграрних підприємств; виявити проблеми та дисбаланси

у чинній системі економічного регулювання використання природних ресурсів аграрного сектору; обґрунтувати напрями вдосконалення державної політики та економічних механізмів стимулювання раціонального природокористування і екологізації аграрного виробництва.

Реалізація поставлених цілей і завдань дозволяє сформувати комплексне бачення взаємодії економічних та екологічних інструментів регулювання й визначити практичні орієнтири підвищення ефективності використання природних ресурсів у аграрному секторі національної економіки України.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У сучасній економічній науці економічні стимули та екологічні обмеження розглядаються як взаємодоповнювальні елементи системи регулювання аграрного природокористування, спрямованої на досягнення сталого розвитку та збереження природного капіталу. Узагальнення наукових підходів дозволяє виокремити кілька ключових концептуальних напрямів їх трактування.

По-перше, неокласичний економічний підхід розглядає економічні стимули як інструменти коригування ринкових провалів, зокрема негативних екологічних зовнішніх ефектів, що виникають у процесі сільськогосподарського виробництва. У межах цього підходу екологічні обмеження реалізуються через систему податків, платежів за використання природних ресурсів, штрафів за забруднення та квотування, які мають спрямовувати поведінку виробників у бік мінімізації екологічних збитків і внутрішньої оцінки екологічних витрат.

По-друге, інституційний підхід акцентує увагу на ролі формальних і неформальних інститутів у формуванні економічних стимулів та екологічних обмежень. Згідно з цим підходом, ефективність регулювання природокористування залежить не лише від фінансових інструментів, а й від якості прав власності на землю, дотримання екологічних норм, функціонування контролюючих органів, рівня екологічної культури та відповідальності суб'єктів господарювання.

По-третє, екологічно орієнтований підхід трактує екологічні обмеження як об'єктивні межі використання природних ресурсів, зумовлені їх відновлювальною здатністю та екосистемними функціями. У цьому контексті економічні стимули розглядаються не лише як інструменти компенсації витрат виробників, а як засоби підтримки переходу до екологічно безпечних і регенеративних моделей аграрного виробництва, включно з органічним землеробством, агролісомеліорацією та біологізацією технологій.

По-четверте, концепція сталого розвитку та «зеленої» економіки інтегрує економічні стимули й екологічні обмеження в єдину систему стратегічного управління природокористуванням. У межах цього підходу стимули (державна підтримка, «зелене» фінансування, ринкові премії за екологічну

продукцію) поєднуються з нормативними вимогами, стандартами та добровільними механізмами сертифікації, що забезпечує довгострокову економічну ефективність і збереження природного потенціалу аграрного сектору.

По-п'яте, системний підхід розглядає аграрне природокористування як складну соціо-еколого-економічну систему, у якій економічні стимули та екологічні обмеження перебувають у постійній взаємодії та формують зворотні зв'язки. У межах цього підходу підкреслюється необхідність комплексного поєднання фінансових, правових, організаційних і інформаційних інструментів регулювання, що дозволяє уникнути конфліктів між економічними цілями та екологічними вимогами.

Таким чином, узагальнення наукових підходів свідчить, що економічні стимули та екологічні обмеження в системі аграрного природокористування не слід розглядати як альтернативні або взаємовиключні механізми. Навпаки, їх ефективність проявляється за умови інтегрованого застосування, що забезпечує гармонізацію економічних інтересів аграрних виробників із цілями збереження природних ресурсів та екологічної безпеки у довгостроковій перспективі.

Економічні стимули у сфері використання земельних і водних ресурсів відіграють визначальну роль у формуванні виробничої поведінки аграрних підприємств, спрямовуючи їхні управлінські рішення щодо інтенсивності природокористування, вибору технологій та інвестиційних пріоритетів.

Узагальнення наукових підходів і практики державного регулювання дозволяє виділити такі ключові види та джерела економічних стимулів:

1. Фінансово-бюджетні стимули.

1.1. Державні субсидії та дотації:

- компенсація витрат на впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- підтримка меліоративних і зрошувальних систем;
- дотації на органічне виробництво та відновлення родючості ґрунтів.

Джерела: державний бюджет України, місцеві бюджети, спеціальні фонди підтримки аграрного виробництва.

1.2. Цільові інвестиційні програми:

- фінансування проєктів з відновлення деградованих земель;
- модернізація систем водокористування та водозбереження.

Джерела: державні інвестиційні програми, міжнародні фінансові організації, донорські фонди.

2. Податкові стимули.

2.1. Податкові пільги та знижені ставки:

- звільнення або зниження податкового навантаження для екологічно відповідальних виробників;
- прискорена амортизація обладнання для водозбереження та ґрунтоохоронних технологій.

2.2. Диференціація платежів за ресурси:

- встановлення ставок орендної плати за землю з урахуванням її якості та екологічного стану;
- диференційовані тарифи на водокористування залежно від обсягів і ефективності використання.

Джерела: податкова система, місцеві бюджети, спеціальні екологічні фонди.

3. Ринкові стимули.

3.1. Цінові сигнали та попит:

- підвищений попит і преміальні ціни на органічну та екологічно сертифіковану продукцію;
- довгострокові контракти з експортерами, що дотримуються екологічних стандартів.

3.2. Репутаційні та конкурентні переваги:

- зростання ринкової вартості підприємств, що застосовують екологічні практики;
- покращення доступу до фінансування завдяки ESG-критеріям.

Джерела: внутрішній і зовнішній аграрні ринки, міжнародні торговельні мережі, фінансові інституції.

4. Кредитно-фінансові стимули.

4.1. Пільгове кредитування:

- кредити з пониженими відсотковими ставками на екологічні інвестиції;
- гарантії для проєктів у сфері водозбереження та сталого землекористування.

4.2. «Зелене» фінансування:

- ESG-кредити, зелені облігації, кліматичні фонди;
- гранти на екологічні інновації та адаптацію до кліматичних змін.

Джерела: банки розвитку, міжнародні фінансові організації, приватні інвестори.

5. Інституційно-правові стимули.

5.1. Гарантовані права користування:

- прозорий ринок землі та довгострокова оренда стимулюють інвестиції у відновлення ґрунтів;
- водні дозволи, що заохочують раціональне використання водних ресурсів.

5.2. Сертифікація та стандарти:

- органічна сертифікація, GlobalG.A.P., ISO 14001;
- добровільні екологічні угоди та угоди з громадами.

Джерела: державні регулятори, міжнародні стандарти, професійні асоціації.

6. Інформаційно-консультаційні стимули.

6.1. Доступ до знань і технологій:

- дорадчі служби, цифрові платформи, агроекологічні консультації;
- інформація про економічні вигоди екологізації виробництва.

Джерела: наукові установи, аграрні університети, державні та приватні дорадчі служби.

Економічні стимули у сфері використання земельних і водних ресурсів формують багаторівневу

систему впливу на поведінку аграрних підприємств. Їх ефективність залежить від узгодженості джерел фінансування, стабільності регуляторного середовища та поєднання фінансових, ринкових і інституційних інструментів. Комплексне застосування таких стимулів створює передумови для переходу аграрного сектору України до моделі раціонального та екологічно безпечного природокористування.

Сучасне функціонування аграрного сектору України відбувається в умовах зростання екологічних обмежень і ризиків, які істотно впливають на продуктивність, стабільність і економічну результативність сільськогосподарського виробництва. Зазначені обмеження мають як природне, так і антропогенне походження та формують довгострокові виклики для розвитку аграрної сфери.

Деградація земельних ресурсів як базове екологічне обмеження.

Одним із ключових екологічних обмежень є погіршення якісного стану ґрунтів. Надмірна розораність територій, інтенсивне землеробство, порушення сівозмін і недостатнє внесення органічних добрив спричиняють:

- зменшення вмісту гумусу та поживних речовин;
- розвиток водної й вітрової ерозії;
- ущільнення та закислення ґрунтів;
- засолення зрошуваних земель у південних регіонах.

Ці процеси обмежують потенціал урожайності та підвищують витрати аграрних підприємств на підтримання родючості земель.

Обмеженість і погіршення якості водних ресурсів.

Водні ресурси стають дедалі більш дефіцитним фактором аграрного виробництва, особливо в умовах кліматичних змін. Основними ризиками є:

- скорочення доступних обсягів води для зрошення;
- нерівномірність водозабезпечення між регіонами;
- забруднення поверхневих і підземних вод агрохімікатами та стічними водами.

Нестабільність водокористування обмежує розвиток зрошуваного землеробства та підвищує ризики втрати врожаю.

Кліматичні зміни та зростання природних ризиків.

Зміна клімату посилює екологічні ризики аграрного сектору через:

- підвищення середньорічних температур;
- збільшення частоти та інтенсивності посух, повеней, злив і заморозків;
- зміщення агрокліматичних зон.

Ці фактори призводять до зростання невизначеності виробничих результатів, потреби у кліматоадаптивних технологіях та підвищення фінансових ризиків аграрних підприємств.

Надмірна агрохімізація виробництва.

Інтенсивне використання мінеральних добрив і засобів захисту рослин формує низку екологічних обмежень:

- накопичення залишків пестицидів у ґрунтах і воді;
- погіршення якості сільськогосподарської продукції;
- порушення біологічної рівноваги агроєкосистем.

У перспективі це обмежує доступ до експортних ринків і потребує переходу до більш екологічних технологій виробництва.

Втрата біорізноманіття та деградація агроландшафтів.

Скорочення природних екосистем, ліквідація лісосмуг, деградація пасовищ і монокультурна спеціалізація спричиняють:

- зменшення екосистемних послуг (запилення, регуляція шкідників);
- зниження стійкості агросистем до зовнішніх впливів.

Це обмежує потенціал довгострокового розвитку аграрного виробництва та підвищує екологічні ризики.

Посилення екологічного регулювання та стандартів.

Імплементация міжнародних і європейських екологічних вимог формує нові інституційні обмеження:

- жорсткі норми щодо використання агрохімікатів;
- вимоги до викидів парникових газів і вуглецевого сліду;
- обов'язковість екологічної сертифікації та простежуваності продукції.

Хоча ці обмеження ускладнюють виробничу діяльність, вони водночас стимулюють технологічну модернізацію аграрного сектору.

Кумулятивний характер екологічних ризиків.

Особливістю екологічних обмежень є їх накопичувальний ефект, який проявляється у:

- поступовому зниженні продуктивності земель;
- зростанні витрат на відновлення ресурсів;
- обмеженні стратегічних можливостей розвитку аграрних підприємств.

Це вимагає довгострокового планування та інтеграції екологічних критеріїв у систему управління аграрним виробництвом.

Основні екологічні обмеження та ризики аграрного сектору України формують складне середовище функціонування, у якому природні чинники, антропогенний вплив і регуляторні вимоги взаємодіють між собою. Їх вплив зумовлює необхідність переходу від екстенсивних моделей господарювання до системи раціонального природокористування, що поєднує екологічну безпеку з економічною ефективністю та забезпечує довгострокову

стійкість аграрного сектору національної економіки України.

Економічні стимули та екологічні обмеження формують ключове середовище функціонування аграрних підприємств України, визначаючи їх виробничі рішення, інвестиційну поведінку та фінансові результати. Їхній вплив має складний, багатовекторний характер і проявляється як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі.

1. Характер впливу економічних стимулів.

Позитивний фінансово-економічний ефект.

Економічні стимули (субсидії, пільгове кредитування, податкові преференції) безпосередньо знижують витрати аграрних підприємств та підвищують їх платоспроможність. Це проявляється у:

- зменшенні собівартості продукції;
- підвищенні рентабельності виробництва;
- зростанні ліквідності та фінансової стійкості.

Інвестиційно-інноваційний ефект.

Стимули сприяють модернізації матеріально-технічної бази, впровадженню ресурсозберігаючих і екологічних технологій. У результаті:

- підвищується продуктивність землі та водних ресурсів;
- скорочується ресурсомісткість виробництва;
- формується потенціал довгострокового економічного зростання.

Ринковий ефект.

Ринкові стимули (преміальні ціни, доступ до експортних ринків) посилюють конкурентні позиції підприємств, що дотримуються екологічних вимог, та забезпечують:

- розширення ринків збуту;
- підвищення доходів від реалізації продукції;
- зростання репутаційного капіталу.

2. Характер впливу екологічних обмежень.

Короткостроковий витратний ефект.

Екологічні обмеження часто супроводжуються зростанням виробничих витрат, пов'язаних з:

- переходом на альтернативні технології;
- екологічною сертифікацією та аудитом;
- обмеженням використання агрохімікатів.

Це може тимчасово знижувати прибутковість і фінансові показники аграрних підприємств.

Регуляторно-обмежувальний ефект.

Посилення екологічних норм обмежує інтенсивність використання природних ресурсів і впливає на:

- структуру посівних площ;
- вибір культур і технологій;
- масштаби виробництва.

Такі обмеження знижують гнучкість господарської діяльності, але сприяють екологічній стабільності.

Ризиковий ефект.

Екологічні обмеження та природні ризики підвищують невизначеність результатів діяльності, що проявляється у:

- коливаннях врожайності;

- зростанні фінансових ризиків;
- потребі додаткового страхування та резервування коштів.

3. Напрями впливу на ключові економічні результати.

Вплив на доходи та прибуток:

економічні стимули → зростання доходів і прибутку через зниження витрат і преміальні ціни;
 екологічні обмеження → короткострокове зниження прибутку, але стабілізація доходів у довгостроковій перспективі.

Вплив на собівартість:

стимули → оптимізація витрат і підвищення ефективності використання ресурсів;
 обмеження → зростання собівартості в період адаптації до нових стандартів.

Вплив на інвестиційну привабливість:

екологічно орієнтовані підприємства мають кращий доступ до фінансування;
 підприємства, що ігнорують екологічні вимоги, стикаються з обмеженням кредитування та інвестицій.

Вплив на конкурентоспроможність:

поєднання стимулів і обмежень формує конкурентні переваги;
 недотримання екологічних норм знижує ринкові позиції та експортний потенціал.

4. Синергія економічних стимулів та екологічних обмежень.

Оптимальне поєднання економічних стимулів і екологічних обмежень забезпечує:

- зниження екологічних ризиків;
- підвищення ефективності використання природних ресурсів;
- стабільність фінансових результатів;
- довгострокову конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Економічні стимули та екологічні обмеження мають взаємодоповнювальний характер впливу на економічні результати аграрних підприємств. У короткостроковій перспективі домінує витратний ефект екологічних обмежень, тоді як у довгостроковій – переважає позитивний вплив економічних стимулів і екологізації виробництва. Ефективне поєднання цих інструментів є ключовою передумовою сталого розвитку аграрного сектору України та підвищення його економічної результативності.

Незважаючи на поступове впровадження елементів економіко-екологічного регулювання, чинна система використання природних ресурсів в аграрному секторі України залишається фрагментарною та недостатньо ефективною. Аналіз практики державного управління та функціонування аграрних ринків дозволяє виявити низку системних проблем і дисбалансів, які стримують перехід до раціонального та сталого природокористування.

1. Дисбаланс між економічними стимулами та екологічними обмеженнями.

Однією з ключових проблем є невідповідність масштабів економічних стимулів рівню екологічних обмежень. У більшості випадків:

- екологічні вимоги посилюються швидше, ніж формуються компенсаторні економічні механізми;
- витрати на дотримання екологічних норм перекладаються переважно на аграрні підприємства без належної фінансової підтримки;
- система штрафів і санкцій домінує над системою заохочень.

Це знижує мотивацію аграрних виробників до добровільної екологізації та породжує формальне дотримання норм.

2. Фрагментарність та нестабільність державної підтримки.

Економічні стимули часто мають тимчасовий і несистемний характер:

- програми підтримки змінюються щороку;
- відсутня довгострокова прогнозованість фінансування;
- обмежений доступ малих і середніх господарств до бюджетних ресурсів.

У результаті аграрні підприємства не готові здійснювати довгострокові інвестиції у відновлення земельних і водних ресурсів.

3. Недостатня диференціація економічних інструментів.

Система платежів за використання природних ресурсів недостатньо враховує:

- якість і деградаційний стан земель;
- регіональні відмінності водозабезпечення;
- екологічне навантаження від різних типів виробництва.

Єдині ставки платежів не створюють стимулів до підвищення ефективності природокористування та не відображають реальної екологічної вартості ресурсів.

4. Низька ефективність екологічного оподаткування.

Чинна система екологічних податків:

- має фіскальну, а не стимулюючу спрямованість;
- не повертає зібрані кошти безпосередньо у сектор природоохоронних заходів аграрного виробництва;
- не створює мотивації для зниження забруднення або деградації ресурсів.

Унаслідок цього екологічні податки не виконують регуляторної функції.

5. Інституційні проблеми управління природними ресурсами.

До ключових інституційних дисбалансів належать:

- розмежування повноважень між органами аграрної та екологічної політики без належної координації;

- недостатній контроль за дотриманням норм землекористування та водокористування;

- слабка інтеграція екологічних критеріїв у аграрну політику та систему державної підтримки.

Це призводить до дублювання функцій або, навпаки, до управлінських «провалів».

6. Обмежений доступ до «зеленого» фінансування.

Незважаючи на наявність міжнародних програм, більшість аграрних підприємств:

- не мають доступу до пільгового кредитування для екологічних проєктів;

- стикаються з високими транзакційними витратами при отриманні грантів;

- не володіють достатнім рівнем фінансової та екологічної обізнаності.

Це обмежує масштабування екологічно орієнтованих практик.

7. Інформаційний та методичний вакуум.

Відсутність:

- чітких методик оцінювання екологічних витрат і вигод;

- системи агроекологічного моніторингу, інтегрованої з економічними показниками;

- прозорості інформації для виробників щодо економічних переваг екологізації,

- знижує ефективність управлінських рішень на рівні підприємств.

8. Домінування короткострокових економічних інтересів.

Система економічного регулювання орієнтована переважно на:

- підтримку поточного виробництва;

- максимізацію обсягів і експорту.

Це відсуває на другий план питання довгострокового збереження природного потенціалу та створює ризик накопичення «екологічного боргу» аграрного сектору.

Виявлені проблеми та дисбаланси свідчать про необхідність трансформації чинної системи економічного регулювання використання природних ресурсів аграрного сектору України. Ключовими напрямками такої трансформації мають стати: узгодження економічних стимулів з екологічними обмеженнями, довгострокова стабільність державної політики, диференціація економічних інструментів з урахуванням екологічних ризиків та посилення інституційної координації. Лише за цих умов можливе формування ефективної та збалансованої моделі аграрного природокористування.

Ефективна екологізація аграрного виробництва потребує переходу від фрагментарних заходів до цілісної, довгострокової державної політики, що поєднує регуляторні вимоги з економічними стиму-

лами та інституційною підтримкою. З огляду на виявлені проблеми і дисбаланси, доцільно виокремити такі ключові напрями вдосконалення:

1. Інтеграція аграрної та екологічної політики.

Необхідно забезпечити узгодженість цілей аграрної продуктивності з цілями охорони довкілля шляхом:

- включення екологічних критеріїв у всі програми державної підтримки аграрного сектору;

- запровадження принципу «екологічної умовності» (надання підтримки за умови дотримання ґрунто- та водоохоронних вимог);

- міжвідомчої координації органів аграрної, екологічної та фінансової політики.

Обґрунтування: інтеграція знижує суперечності між стимулюванням виробництва і збереженням природних ресурсів та підвищує ефективність бюджетних витрат.

2. Посилення стимулюючої ролі економічних інструментів.

Економічні механізми мають переорієнтуватися з фіскальної на мотиваційну функцію через:

- диференціацію податків і платежів залежно від екологічного стану земель і водокористування;

- зменшення податкового навантаження для підприємств, що впроваджують екологічні технології;

- компенсацію частини витрат на екологічну модернізацію.

Обґрунтування: фінансові стимули формують економічну зацікавленість виробників у довгостроковому збереженні ресурсної бази.

3. Реформування системи екологічного оподаткування.

Доцільно:

- спрямовувати надходження від екологічних податків і платежів цільово на відновлення ґрунтів, водозбереження та меліорацію;

- запровадити механізм «плати за деградацію» з одночасними інвестиційними пільгами за відновлення ресурсів;

- забезпечити прозорість використання екологічних фондів.

Обґрунтування: це дозволить перетворити екологічні податки з карального інструменту на джерело розвитку.

4. Розвиток «зеленого» фінансування та інвестиційної підтримки.

Державна політика має стимулювати:

- пільгове кредитування екологічних проєктів;

- гарантійні механізми для малих і середніх аграрних підприємств;

- залучення міжнародних кліматичних і екологічних фондів.

Обґрунтування: доступ до фінансування є ключовою передумовою впровадження ресурсозберігаючих і кліматоадаптивних технологій.

5. Диференційований підхід до регіонів і типів господарств.

Доцільно враховувати:

- природно-кліматичні умови регіонів;
- рівень деградації земель і дефіциту водних ресурсів;
- масштаби та спеціалізацію аграрних підприємств.

Обґрунтування: універсальні інструменти є менш ефективними, ніж адаптовані до конкретних екологічних і соціально-економічних умов.

6. Підтримка інновацій та трансферу екологічних технологій.

Держава має:

- стимулювати розвиток точного землеробства, біологізації, водозбереження;
- підтримувати наукові дослідження та пілотні проекти;
- розширювати систему дорадництва та навчання аграріїв.

Обґрунтування: інновації забезпечують зниження ресурсомісткості виробництва без втрати економічної ефективності.

7. Удосконалення системи моніторингу та оцінювання.

Необхідно створити:

- інтегровану систему агроекологічного моніторингу;
- методики оцінювання екологічних витрат і вигод;
- показники економіко-екологічної ефективності на рівні підприємств і регіонів.

Обґрунтування: якісна інформаційна база є основою для обґрунтованих управлінських рішень і корекції політики.

Удосконалення державної політики та економічних механізмів стимулювання раціонального природокористування має ґрунтуватися на системному поєднанні регуляторних і ринкових інструментів, довгострокової стабільності правил та орієнтації на економіко-екологічну синергію. Такий підхід дозволить не лише мінімізувати екологічні ризики, а й підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору України та забезпечити його сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що ефективне використання природних ресурсів аграрного сектору національної економіки України неможливе без збалансованого поєднання економічних стимулів та екологічних обмежень у системі державного регулювання. У сучасних умовах аграрне виробництво перебуває під впливом зростаючих екологічних ризиків, зумовлених деградацією земельних і водних ресурсів, кліматичними змінами, посиленням екологічних стандартів та інституційними трансформаціями. Ці фактори формують об'єктивні межі економічного зростання аграрного

сектору та потребують перегляду традиційних підходів до природокористування.

У статті обґрунтовано, що економічні стимули відіграють ключову роль у формуванні екологічно відповідальної поведінки аграрних підприємств, сприяючи впровадженню ресурсозберігаючих технологій, підвищенню ефективності використання земельних і водних ресурсів та зміцненню довгострокової конкурентоспроможності виробників. Водночас екологічні обмеження, незважаючи на короткострокове зростання витрат і ускладнення виробничої діяльності, виконують важливу регуляторну функцію, спрямовану на збереження природного потенціалу та мінімізацію негативного впливу аграрного виробництва на довкілля.

Виявлені проблеми та дисбаланси чинної системи економічного регулювання свідчать про недостатню узгодженість між аграрною та екологічною політикою, фрагментарність економічних стимулів і домінування короткострокових економічних інтересів над стратегічними екологічними цілями. У зв'язку з цим доведено доцільність трансформації державної політики у напрямі інтеграції економічних і екологічних інструментів, розвитку «зеленого» фінансування, удосконалення системи екологічного оподаткування та підтримки інноваційної модернізації аграрного виробництва.

Загалом результати дослідження підтверджують, що формування ефективної системи економічного стимулювання раціонального природокористування та екологізації аграрного сектору є необхідною передумовою сталого розвитку національної економіки України. Реалізація запропонованих напрямів удосконалення державної політики сприятиме збереженню природних ресурсів, підвищенню економічної результативності аграрних підприємств і забезпеченню їхньої стійкості в довгостроковій перспективі.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження у сфері економічного регулювання використання природних ресурсів аграрного сектору доцільно спрямувати на поглиблення теоретико-методичних та прикладних аспектів економіко-екологічної трансформації сільського господарства України. Зокрема, перспективним є розроблення кількісних моделей оцінювання впливу економічних стимулів і екологічних обмежень на фінансові результати та конкурентоспроможність аграрних підприємств з урахуванням регіональних і галузевих особливостей.

Важливим напрямом подальших досліджень є формування системи інтегрованих економіко-екологічних індикаторів, що дозволяють комплексно оцінювати ефективність використання земельних і водних ресурсів, рівень екологізації аграрного виробництва та стійкість агросистем у довгостроковій

перспективі. Особливої уваги потребує адаптація таких індикаторів до умов кліматичних змін і післякризового відновлення аграрного сектору.

Перспективним також є дослідження механізмів залучення «зеленого» фінансування, включно з кліматичними фондами, зеленими облігаціями та ESG-інструментами, а також оцінка їх впливу на інвестиційну активність і технологічну модернізацію аграрних підприємств різних масштабів. Окремий науковий інтерес становить аналіз можливостей інтеграції українського аграрного сектору до європейських екологічних і аграрних політик, зокрема в

контексті імплементації вимог Європейського зеленого курсу.

Крім того, доцільним є проведення мікрорівневих емпіричних досліджень на основі даних окремих аграрних підприємств і територіальних громад з метою виявлення практичних бар'єрів та ефектів екологізації виробництва. Це сприятиме формуванню науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення державної політики та розвитку ефективних економічних механізмів стимулювання раціонального природокористування і сталого розвитку аграрного сектору національної економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bondar Iu., Starynets O., Neskhodovskyi I., Kaptalan S. Features of the state regulatory policy on bioresource management in the agricultural sector of tourism. *Philosophy, economics and law review*. 2022. Iss. 2(2). P. 110-119. <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2022-2-110-119>
2. Бондар Ю. А., Щоголева І. В. Інноваційні технології як чинник оптимізації екологічного управління в контексті вирішення економічних та логістичних завдань підприємства. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання*. 2024. С. 168-182. <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2024.168-182>
3. Гуцалюк О. М. Обґрунтування організаційно-економічного механізму регулювання витрат виробництва продукції підприємств агропромислового комплексу України. *Особливості соціально-економічного поступу національної економіки в умовах інформаційно-технологічних викликів: колективна монографія*. Трускавець: Посвіт, 2020. С. 102-111.
4. Гуцалюк О. М., Якушева О. В., Сушко Н. В. Ініціалізація та концепція проектування підприємств готельного бізнесу в Кіровоградському регіоні. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: економіка і менеджмент*. 2020. Вип. № 1 (28). С. 168-179.
5. Гуцалюк О. М., Ремзіна Н. А. Методичні основи формування єдиного наскрізного тарифу мультимодальних перевезень. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. Вип. 4 (37). С. 169-176. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).169-176](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).169-176)
6. Hutsaliuk O. M., Bondar Iu. A., Havrylova N. V., Kovalenko-Marchenkova Y. V. Determination of directions of improvement the organizational and economic mechanism of diversification of used resources and management of products management. *Економічні інновації*. 2021. Vol. 23, Iss. 1 (78). P. 75-83. [https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.1\(78\).75-83](https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.1(78).75-83)
7. Hutsaliuk O. M., Zakharchenko O. V., Yakusheva O. V. State and regional policy in the agricultural sector of the national economy of Ukraine. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2022. Вип. 66. С. 5-16. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.66.2022.268613>
8. Захарченко О. В. Наукові та прикладні засади управління розвитком біоресурсів та природокористування в аграрному секторі: монографія. Одеса: КП ОМД, 2019. 307 с.
9. Hryhorak M. Yu., Zakharchenko O. V., Harmash O. M., Trushkina N. V., Lunov L. Ye. Infrastructure provision of industrial waste management in the context of the strategy for recovery of the national economy of Ukraine. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*. 2022. Vol. 15. P. 19-35. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2022-15-2>
10. Немашкало К. Р., Хахалев Д. О., Мануйлов О. В. Методологічні підходи до управління сталим розвитком підприємства в умовах нестабільності. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9, № 1. С. 365-371. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-62>

Надійшла до редакції 18.02.2026

Прийнята до друку 03.04.2026

Опублікована 30.05.2026

REFERENCES

1. Bondar, Iu., Starynets, O., Neskhodovskyi, I., & Kaptalan, S. (2022). Features of the state regulatory policy on bioresource management in the agricultural sector of tourism. *Philosophy, economics and law review*, 2(2), 110-119. <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2022-2-110-119>
2. Bondar, Iu. A., & Shchogoleva, I. V. (2024). Innovative technologies as a factor in optimizing environmental management in the context of solving economic and logistical problems of an enterprise. *Economic management: theory and practice. Chumachenko's annals*, 168-182. <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2024.168-182> [in Ukrainian].
3. Hutsaliuk, O. M. (2020). Substantiation of the organizational and economic mechanism for regulating production costs of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine. *Peculiarities of the socio-economic progress of the national economy in the conditions of information and technological challenges* [Collective monograph]. Truskavets: Posvit [in Ukrainian].
4. Hutsaliuk, O. M., Yakusheva, O. V., & Sushko, N. V. (2020). Initialization and concept of designing hotel business enterprises in the Kirovograd region. *Bulletin of the Eastern european university of economics and management. Series: economics and management*, 1(28), 168-179 [in Ukrainian].
5. Hutsaliuk, O. M., & Remzina, N. A. (2020). Methodological foundations of forming a single end-to-end tariff for multi-modal transportation. *Central Ukrainian scientific bulletin. Economic sciences*, 4(37), 169-176. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).169-176](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).169-176) [in Ukrainian].

6. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A., Havrylova, N. V., & Kovalenko-Marchenkova, Y. V. (2021). Determination of directions of improvement the organizational and economic mechanism of diversification of used resources and management of products management. *Economic innovations*, 23(1(78)), 75-83. [https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.1\(78\).75-83](https://doi.org/10.31520/ei.2021.23.1(78).75-83)
7. Hutsaliuk, O. M., Zakharchenko, O. V., & Yakusheva, O. V. (2022). State and regional policy in the agricultural sector of the national economy of Ukraine. *Collection of scientific papers of ChSTU. Series: Economic sciences*, 66, 5-16. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.66.2022.268613>
8. Zakharchenko, O. V. (2019). Scientific and applied principles of management of the development of bioresources and nature use in the agricultural sector [Monograph]. Odesa: KP OMD [in Ukrainian].
9. Hryhorak, M. Yu., Zakharchenko, O. V., Harmash, O. M., Trushkina, N. V., & Lunov, L.Ye. (2022). Infrastructure provision of industrial waste management in the context of the strategy for recovery of the national economy of Ukraine. *Intellectualization of logistics and supply chain management*, 15, 19-35. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2022-15-2>
10. Nemashkalo, K. R., Khakhalev, D. O., & Manuylov, O. V. (2024). Methodological approaches to managing sustainable development of an enterprise in conditions of instability. *Ukrainian journal of applied economics and technology*, 9(1), 365-371. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-62> [in Ukrainian].

Received: 18.02.2026

Accepted: 03.04.2026

Published: 30.05.2026

Легкий О. М. Економічні стимули та екологічні обмеження у використанні природних ресурсів аграрного сектору національної економіки України

У статті досліджено економічні стимули та екологічні обмеження у використанні природних ресурсів аграрного сектору національної економіки України в контексті переходу до моделі сталого розвитку. Обґрунтовано, що ефективне функціонування аграрного виробництва в сучасних умовах неможливе без узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання з екологічними вимогами раціонального природокористування. Проаналізовано роль економічних стимулів, зокрема податкових пільг, державних субсидій, інвестиційних програм, «зеленого» фінансування та ринкових механізмів, у заохоченні аграрних підприємств до впровадження екологічно безпечних і ресурсозберігаючих технологій.

Особливу увагу приділено екологічним обмеженням, що формуються під впливом деградації земельних і водних ресурсів, кліматичних змін, посилення екологічного законодавства та міжнародних стандартів якості й безпеки аграрної продукції. Визначено, що екологічні обмеження, з одного боку, підвищують витрати аграрних підприємств і ускладнюють виробничу діяльність, а з іншого – виступають каталізатором інновацій, модернізації та підвищення довгострокової конкурентоспроможності аграрного сектору.

Доведено, що поєднання економічних стимулів із системою екологічних регуляторів сприяє формуванню економіко-екологічної синергії, яка забезпечує зниження ресурсомісткості виробництва, збереження природного потенціалу та підвищення ефективності використання природних ресурсів. Обґрунтовано напрями вдосконалення державної політики у сфері аграрного природокористування, зокрема щодо розвитку механізмів екологічного оподаткування, підтримки «зелених» інновацій та інтеграції екологічних критеріїв у систему економічного регулювання аграрного сектору України.

Ключові слова: аграрний сектор, природні ресурси, економічні стимули, екологічні обмеження, сталий розвиток, природокористування, державне регулювання, «зелена» економіка, екологізація виробництва.

Lehkyi O. Economic incentives and environmental restrictions in the use of natural resources in the agricultural sector of the national economy of Ukraine

The article examines economic incentives and environmental constraints in the use of natural resources in the agricultural sector of Ukraine's national economy within the context of the transition to a sustainable development model. It is substantiated that the effective functioning of agricultural production under current conditions is impossible without harmonizing the economic interests of business entities with environmental requirements for rational natural resource use. The role of economic incentives – such as tax benefits, state subsidies, investment programs, green financing, and market-based mechanisms – in encouraging agricultural enterprises to implement environmentally safe and resource-efficient technologies is analyzed.

Special attention is paid to environmental constraints arising from the degradation of land and water resources, climate change, the tightening of environmental legislation, and international standards for the quality and safety of agricultural products. It is determined that environmental constraints, on the one hand, increase production costs and complicate economic activity, while on the other hand, act as a catalyst for innovation, modernization, and the enhancement of long-term competitiveness of the agricultural sector.

It is proven that the combination of economic incentives with a system of environmental regulations contributes to the formation of economic–environmental synergy, ensuring reduced resource intensity of production, preservation of natural potential, and increased efficiency in the use of natural resources. Directions for improving state policy in the field of agricultural natural resource management are substantiated, particularly with regard to the development of environmental taxation mechanisms, support for green innovations, and the integration of environmental criteria into the system of economic regulation of Ukraine's agricultural sector.

Keywords: agricultural sector, natural resources, economic incentives, environmental constraints, sustainable development, natural resource management, state regulation, green economy, production greening.